Türkiye'de Tarımsal Kamu Harcamalarının Düzeyi, Bileşimi, Bölgesel Dağılımı ve Verimlilikle İlişkisi

Atila DEVECİ*[1], Seyit HAYRAN[2], Mustafa Necat ÖREN[3]

[1,2,3] *Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Adana, TÜRKİYE*

Öz: Bu çalışma, Türkiye'de tarımsal kamu harcamalarının 2002–2025 dönemindeki düzeyi, bileşimi, bölgesel dağılımı ve tarımsal verimlilikle ilişkisini kapsamlı ve bütüncül bir çerçevede incelemektedir. Araştırmada, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yayımlanan bütçe ve destekleme verileri ile TÜİK bitkisel üretim istatistiklerinden yararlanılmıştır. Yöntemsel olarak betimsel analiz, bölgesel karşılaştırmalar, dönemler arası verim analizi ve ürün bazında korelasyon analizleri birlikte uygulanmıştır. Dönemsel karşılaştırmalarda, Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli (HBÜDM) öncesi 2000–2010 ve HBÜDM sonrası 2010–2023 dönemleri esas alınmıştır. Elde edilen bulgular, tarımsal kamu harcamalarının uzun bir süre merkezi bütçe içindeki payının yaklaşık %2 düzeyinde seyrettiğini, ancak 2021 sonrasında belirgin bir artış eğilimine girerek 2024 yılında %4,6'ya ve 2025 yılında %4,0 seviyesine ulaştığını göstermektedir. Toplam tarımsal desteklerin 2021–2025 döneminde 42,4 milyar TL'den 505,9 milyar TL'ye yükseldiği belirlenmiştir. Harcama bileşiminde kısa vadeli gelir transferlerinden yatırım ödenekleri ve özellikle kredi sübvansiyonlarına doğru belirgin bir eksen kayması gözlenmiş, kredi sübvansiyonlarının toplam destekler içindeki payı hızla artmıştır. Bölgesel analizler, destek yoğunluğunun Şanlıurfa–Diyarbakır (TRC2), Konya–Karaman (TR52) ve Kayseri–Sivas–Yozgat (TR72) bölgelerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. HBÜDM sonrası dönemde incelenen 13 üründe ortalama verim artışı %29,5 olarak hesaplanmış; kamu harcamaları ile verimlilik arasındaki ilişkilerin ürün bazında farklılaştığı belirlenmiştir. Sonuçlar, tarımsal kamu harcamalarının verimlilik üzerindeki etkilerinin bölge ve ürün duyarlılığı gözetilerek tasarlanması gerektiğine işaret etmektedir.

.**Anahtar kelimeler:** Tarımsal kamu harcamaları, Tarımsal verimlilik, Havza bazlı üretim ve destekleme modeli (HBÜDM).

The Level, Composition, Regional Distribution, and Relationship with Productivity of Agricultural Public Expenditures in Turkey

Abstract: *This study examines the level, composition, regional distribution, and relationship between agricultural public expenditures and agricultural productivity in Türkiye over the period 2002–2025 within a comprehensive and integrated framework. The analysis is based on budgetary and support data published by the Ministry of Treasury and Finance and the Ministry of Agriculture and Forestry, together with crop production statistics obtained from TurkStat. Methodologically, the study employs descriptive analysis, regional comparisons, inter-period productivity analysis, and product-based correlation analyses. For periodical comparisons, the pre–Basin-Based Production and Support Model (BBPSM) period of 2000–2010 and the post-BBPSM period of 2010–2023 are taken as reference.The findings indicate that agricultural public expenditures accounted for approximately 2% of the central government budget for an extended period; however, a marked upward trend emerged after 2021, with the share increasing to 4.6% in 2024 and 4.0% in 2025. Total agricultural support payments rose substantially from TRY 42.4 billion to TRY 505.9 billion between 2021 and 2025. In terms of expenditure composition, a pronounced shift from short-term income transfers toward investment appropriations—particularly credit subsidies—has been observed, with the share of credit subsidies within total support increasing rapidly. Regional analyses reveal that support intensity is concentrated in the Şanlıurfa–Diyarbakır (TRC2), Konya–Karaman (TR52), and Kayseri–Sivas–Yozgat (TR72) regions. During the post-BBPSM period, the average productivity increase across 13 selected crops was calculated at 29.5%, while the relationship between public expenditures and productivity was found to vary across products. Overall, the results suggest that the expansion of agricultural public expenditures has generally positive but product- and region-specific effects on productivity, highlighting the need for regionally differentiated and performance-oriented support policies*

Keywords: *Agricultural public expenditures, Agricultural productivity,Basin-based production and support model (HBÜDM*

GİRİŞ

Tarım sektörü, gıda arz güvenliğinin sağlanmasının ötesinde istihdam, milli gelir, sanayiye hammadde ve dış ticaret kanallarıyla ekonomik yapının stratejik bir bileşenidir. Tarımsal üretimin sürdürülebilirliği, yalnızca fiziki üretim artışına değil, aynı zamanda bütçe politikaları, destekleme araçlarının bileşimi ve bölgesel tahsisin etkinliğine bağlıdır. Türkiye'de 2002–2025 döneminde tarımsal kamu harcamalarının bütçe içindeki payı uzun süre yaklaşık %2 düzeyinde seyrederken, 2021 sonrasında belirgin bir artışla %4 bandına yükselmiş; bu yükseliş, küresel gıda şokları, iklim riski ve artan girdi maliyetlerine karşı politika yanıtının yeniden ölçeklendiğini göstermiştir. Aynı dönemde, destekleme bileşimi kısa vadeli gelir transferlerinden yatırım ödenekleri ve kredi sübvansiyonlarına doğru kaymış;

***Sorumlu Yazar:** atiladeveci@gmail.com*
***Geliş Tarihi:** 07 Ocak 2026*
***Kabul Tarihi:** 02 Haziran 2026*

bölgesel dağılımda İç ve Güneydoğu Anadolu'nun ağırlığı artmış, yüksek katma değer potansiyeline sahip bazı Akdeniz ve Ege alt bölgelerinde ise görece sınırlı tahsis gözlenmiştir. 2010 sonrası Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli (HBÜDM), ürün-bölge eşleşmesini güçlendirerek verimlilikte genel bir artış üretmiş olsa da, kuru tarım ürünlerinde iklim ve su kısıtları etkisini sürdürmektedir.

Bu çalışma, söz konusu dönemde (i) bütçe içindeki payın seyrini, (ii) destekleme bileşiminin dönüşümünü, (iii) bölgesel dağılım örüntülerini ve (iv) seçili ürünlerde verimlilikle ilişkileri analiz etmektedir. Bulgular, performans temelli ve iklim-adaptasyon odaklı politika tasarımına yönelik kanıta dayalı öneriler geliştirmek amacıyla tartışılmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Bu araştırmanın temel materyalini, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ile TÜİK'in resmi istatistiklerinden derlenmiştir. 2002–2025 dönemi merkezi yönetim bütçe giderleri ve tarımsal destekleme ödemeleri, 2021–2025 yıllarına ait destek bileşenleri (programlar, yatırım ödenekleri, kredi sübvansiyonları) ve 2024 yılı bölgesel destek dağılımları analiz edilmiştir. Ayrıca, 2000–2023 dönemine ait 13 stratejik ürünün (buğday, arpa, mısır, ayçiçeği, nohut, mercimek, patates, kuru soğan, vb.) verim verileri TÜİK'ten alınarak kullanılmıştır. Veriler Türkiye geneli ve TR NUTS-2 düzeyinde 26 bölgeyi kapsamaktadır. Çalışmada tarımsal kamu harcamalarının bütçe içindeki payı, yıllar itibarıyla artış oranları, destek bileşenlerinin dağılımı ve bölgesel yoğunlaşma düzeyleri hesaplanmıştır.

Ayrıca, Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli (HBÜDM) öncesi (2000–2010) ve sonrası (2010–2023) dönemler karşılaştırılarak verim değişimleri ve kamu harcamaları ile ürün verimleri arasındaki korelasyon katsayıları analiz edilmiştir. Tüm parasal seriler Türk lirası cinsinden alınmış ve gerek görüldüğünde TÜFE'ye göre 2024 baz yılına dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler çizelge ve şekiller hâlinde düzenlenmiş, sonuçların güvenilirliği için birim ve tanım uyumlaştırması yapılmıştır. Böylece çalışma, Türkiye'de 2002–2025 arasında tarımsal kamu harcamalarının düzeyi, bileşimi ve verimlilik üzerindeki etkilerini bütüncül biçimde değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır..

Yöntem

Bu araştırma, Türkiye'de 2002–2025 döneminde tarımsal kamu harcamalarının düzeyi, bileşimi, bölgesel dağılımı ve ürün verimliliği üzerindeki etkilerini incelemek üzere tasarlanmıştır. Çalışma, nicel (quantitative) bir araştırma yaklaşımı benimsemekte ve betimsel istatistikler, karşılaştırmalı dönem analizleri ve korelasyon analizi yöntemlerini bir arada kullanmaktadır.

Analizin genel amacı, kamu kaynaklarının tarım sektörü üzerindeki etkisini ölçmek, bu etkinin ürün bazında farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek ve bölgesel dağılımdaki yapısal örüntüleri ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda, çalışma üç temel analitik eksende yapılandırılmıştır;

1. Zaman serisi analizi (2002–2025) Tarımsal kamu harcamalarının bütçe içindeki payının ve bileşen yapısının zamansal eğilimi.
2. Mekânsal analiz (2024) Tarımsal desteklerin TR NUTS-2 düzeyinde bölgesel dağılımı.
3. Ürün bazlı analiz (2000–2023) Tarımsal kamu harcamaları ile ürün verimleri arasındaki istatistiksel ilişki (korelasyon).

Çalışmada kullanılan değişkenler aşağıda özetlenmiştir:

- Verimlilik göstergeleri; Seçilmiş 13 ürünün yıllık verimleri (kg da^{-1}), TÜİK Bitkisel Üretim İstatistikleri (2000–2023) dikkate alınarak hesaplanmıştır.
- Politika göstergeleri; Yıllık toplam tarımsal kamu harcamaları (milyar ₺) ve Alt bileşenler, a) Tarımsal destek programları, b) Yatırım ödenekleri, c) Kredi sübvansiyonları, Hazine ve Maliye Bakanlığı (2002–2025) ve Tarım ve Orman Bakanlığı verileri dikkate alınarak hesaplanmıştır.
- Kontrol değişkenleri (tanımlayıcı düzeyde); Bölge (TR NUTS-2), ürün türü, dönem (HBÜDM öncesi-sonrası).
- Veri türü: Zaman serisi (ulusal düzey, 2002–2025) ve yatay kesit (bölgesel dağılım, 2024).
- Birim: Tüm parasal değişkenler nominal ₺ cinsindedir. Gerekli karşılaştırmalarda, TÜFE (2003=100) endeksi kullanılarak 2024 baz yılına göre reel değerlere dönüştürülmüştür.

İlk aşamada, 2002–2025 dönemi için tarımsal kamu harcamalarının bütçe içindeki payı eşitlik 1 ile hesaplanmış ve trend analizi uygulanmıştır. Her yıl için;

$$\text{Tarımsal pay } (\%) = \frac{\text{Tarımsal destekleme harcaması}}{\text{Toplam bütçe gideri}} \text{ x } 100 \quad (1)$$

Zaman serisindeki değişim eğilimleri, nominal ve reel değerler üzerinden grafiklerle gösterilmiş, kırılma yılları (özellikle 2021) ayrı olarak vurgulanmıştır.

Ayrıca, 2021–2025 dönemine ait harcama bileşenleri (destek programları, yatırım ödenekleri, kredi sübvansiyonları) karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve yüzde payları eşitlik 2 ile hesaplanmıştır.

$$\text{Bileşen payı } (\%) = \frac{\text{Alt bileşen harcaması}}{\text{Toplam tarımsal harcama}} \text{ x } 100 \quad (2)$$

Bölgesel dağılım analizi; Tarımsal desteklerin bölgesel farklılaşmasını ölçmek için TR NUTS-2 düzeyinde (26 bölge) toplam destek ödemeleri analiz edilmiştir. Bölgesel toplamlar, "fark ödemesi desteği (₺ kg^{-1})" ve "mazot-gübre-tohum desteği (₺ da^{-1})" alt kalemleriyle birlikte değerlendirilmiş; her bölgenin toplam destek içindeki payı eşitlik 3 ile hesaplanmıştır.

$$\text{Bölge payı (\%)} = \frac{\text{Bölge toplam desteğiİ}}{\text{Ülke toplam desteği}} \text{x } 100 \qquad (3)$$

Bu yöntem, desteklerin mekânsal yoğunlaşmasını ve bölgesel dengesizlikleri görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli'nin (HBÜDM) verimlilik üzerindeki etkisini incelemek için iki dönem karşılaştırılmıştır:

- Dönem I: 2000–2010 (HBÜDM öncesi)
- Dönem II: 2010–2023 (HBÜDM sonrası)

Her ürün için dönem ortalamaları alınmış ve değişim oranı aşağıdaki eşitlik 4 ile hesaplanmıştır.

$$\text{Verim değişimi (\%)} = \frac{\text{Sonrası ortalama verim} - \text{Öncesi ortalama verim}}{\text{Öncesi ortalama verim}} \text{x } 100 \qquad (4)$$

Bu hesaplama, modelin uygulanmasından sonra verimlilik artışının ürün bazında nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır. Korelasyon analizi; Kamu harcamaları ile ürün verimleri arasındaki doğrusal ilişki, Pearson Korelasyon Katsayısı (r) kullanılarak eşitlik 5 ile ölçülmüştür.

$$r = \frac{\sum(\text{Xi}-\bar{\text{X}})(\text{Yi}-\bar{\text{Y}})}{\sqrt{\sum(\text{Xi}-\bar{\text{X}})^2 \sum(\text{Yi}-\bar{\text{Y}})^2}} \qquad (5)$$

Burada:

- Xi: Yıllık tarımsal kamu harcamaları
- Yi: Aynı yıla ait ürün verimi
- $\bar{x}$ ve $\bar{Y}$: Ortalama değerlerdir.

Katsayının yorumu çizelge 1'deki esaslara göre yapılmıştır:

Çizelge 1. Katsayı değerlendirmesi

r Aralığı	İlişki Düzeyi	Yorum
0.00 – 0.19	Çok zayıf	Etki önemsiz
0.20 – 0.39	Zayıf	Sınırlı etki
0.40 – 0.59	Orta	Belirgin etki
0.60 – 0.79	Güçlü	Etkili ilişki
0.80 – 1.00	Çok güçlü	Yüksek doğrudan ilişki

Analiz, her ürün için 2000–2023 dönemine ait yıllık seriler üzerinden yürütülmüş; r katsayıları ürün bazında hesaplanmış ve çizelge 1'de görüldüğü üzere değerlendirilmiştir. Elde edilen katsayılar, çizelge 7'de "ilişkinin yönü, gücü ve yorumu" sütunlarıyla birlikte sunulmuştur.

Korelasyon analizi, nedensellik ilişkisi değil, eş yönlü hareket eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla sonuçlar, kamu harcamalarının verim üzerindeki olası etkisini yorumlamak için bir ön gösterge olarak değerlendirilmiştir.

Serilerde birim farklılıkları (₺, bin ₺, milyar ₺) giderilmiş; eksik veya uç değerler veri kaynağındaki açıklamalara göre kontrol edilmiştir. TÜFE serileri kullanılarak reel değer dönüşümü yapılmış, 2024 yılı baz yılı olarak alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Tarımsal kamu harcamalarının bütçe içindeki oranı

Tarımsal harcamaların kamu bütçesi içindeki payı, Türkiye'de tarım sektörünün sürdürülebilirliği, gıda arz güvenliği ve kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi bakımından devletin sektöre atfettiği önemin temel göstergelerinden biridir. Bu oran, bütçeden tarıma aktarılan kaynağın büyüklüğü kadar tarımın ekonomik ve stratejik öncelik düzeyini de yansıtmaktadır (Tan ve ark., 2016).

Çizelge 2. Türkiye'de tarımsal harcamaların toplam harcama içindeki payı (2001–2023 Dönemi)

Yıllar	Toplam devlet harcaması (milyar ₺)	Tarım, ormancılık, balıkçılık harcamaları (milyar ₺)	Toplam harcama içindeki payı (%)
2001	82	2	2.4
2006	178	7	3.9
2011	464	15	3.2
2016	984	27	2.7
2021	2.341	55	2.3
2022	4.470	114	2.6
2023	9.303	261	2.8

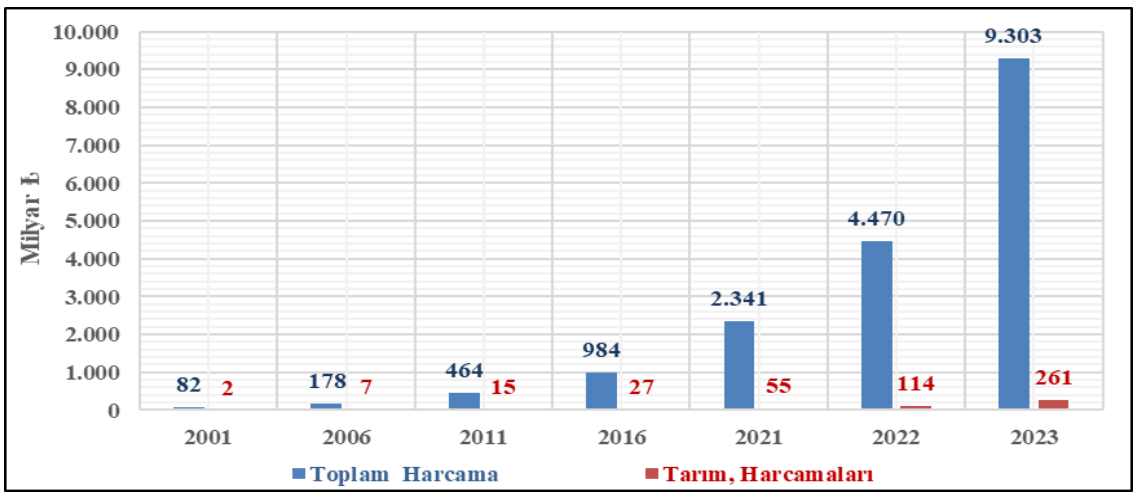
Kaynak: Anonim. (2025a), Anonim. (2025b).

2001–2023 döneminde tarım, ormancılık ve balıkçılık harcamalarının toplam devlet harcamaları içindeki payı dalgalı bir seyir izlemektedir (Çizelge 2). Payın 2006'da 2023'te %2,8'e yükselmesi, tarımsal faaliyetlere ayrılan kamu kaynaklarının son dönemde artırıldığını göstermektedir.

Şekil 1 birlikte değerlendirildiğinde, 2001–2015 döneminde toplam harcamalar ile tarımsal harcamaların görece istikrarlı arttığı ve oranın sınırlı değiştiği; 2021 sonrası dönemde ise toplam kamu harcamalarındaki sert artışa paralel biçimde tarımsal harcamaların da belirgin yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu eşanlı artış, tarımın bütçe içindeki ağırlığının makro düzeyde güçlendiğine işaret etmektedir.

Çizelge 3, 2002–2025 döneminde tarımsal destekleme ödemelerinin merkezi yönetim bütçe giderleri içindeki payını göstermektedir. 2010–2020 arasında payın yaklaşık %2 düzeyinde seyrettiği; 2021 sonrasında ise belirgin bir kırılma dönemsel olarak yükseldiği, 2011 ve 2016'da gerilediği; 2021 sonrası dönemde ise yeniden artış eğilimine girdiği görülmektedir. 2021'de %2,4 olan payın 2022'de %2,6'ya ve yaşandığı görülmektedir. Nitekim 2021'de %3,1'e yükselen oran 2024'te %4,6'ya ulaşmış, 2025'te %4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu artış, tarımın kamu maliyesi içindeki stratejik öneminin 2021 sonrası dönemde belirgin biçimde arttığını göstermektedir (Abdullâhî, 2023).

Türkiye'de tarımsal kamu harcamaları; destek programları, yatırım ödenekleri, kredi sübvansiyonları, müdahale alımları ve ilgili kurum finansmanları gibi bileşenlerden oluşmakta; böylece kaynaklar yalnızca gelir transferi şeklinde değil, yatırım ve finansman kanallarıyla da tarıma yönlendirilmektedir. Bu yapı, tarımsal destekleme politikalarının üretim, yatırım, istihdam ve dış ticaret boyutlarıyla geniş bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir (Filiz, 1983).

Şekil 1. Türkiye'de toplam harcama ve tarımsal harcamaların seyri (2001–2023)

Çizelge 3. Türkiye'de tarımsal desteklemelerin bütçe giderleri içindeki payı (2002–2025 Dönemi) (Anonim 2025 e, g)

Yıllar	Bütçe giderleri gerçekleşmeleri (milyar ₺)	Toplam tarımsal destekleme ödemeleri (milyar ₺)	Tarımsal desteklemelerin bütçe içindeki payı (%)
2002	120	2	1.7
2005	160	4	2.5
2010	294	6	2
2015	506	10	2
2020	1.096	22	2
2021	1.346	42	3.1
2022	1.751	58	3.3
2023	4.470	142	3.2
2024	8.437	384	4.6
2025	12.800	506	4

Tarımsal kamu harcamaları bileşenlerinin dağılımı

Çizelge 4. Tarımsal destekleme bileşenlerinin dağılımı (2021–2025)

Tarımsal destekleme konuları	2021	2022	2023	2024	2025
Tarımsal destek programları (milyar ₺)	22	25.8	54	91.6	135
Tarım sektörü yatırım ödenekleri (milyar ₺)	12.1	16.3	40.4	100.6	166.3
Tarımsal kredi sübvansiyonu (milyar ₺)	8.3	15.5	48.5	191.8	204.6
Toplam	42.4	57.6	142.9	384	505.9

Kaynak: Anonim. (2025 e, g)

2021–2025 döneminde tarımsal destekleme politikalarının üç ana bileşeni destek programları, yatırım ödenekleri ve kredi sübvansiyonlarıdır (Çizelge 4). Dönem boyunca toplam destekler 42,4 milyar ₺'den 505,9 milyar ₺'ye yükselmiş; kamu kaynaklarının doğrudan ödemelerin ötesinde yatırım ve finansman araçları üzerinden de genişlediği anlaşılmıştır. Bu çerçevede tarımsal kamu harcamaları, kırsal kalkınma ve üretim kapasitesini artırmaya dönük bütçe kaynaklı harcamaları da kapsamaktadır (Çobanoğlu ve ark., 2017).

Tarımsal destek programları 2021'de 22 milyar ₺ iken 2025'te 135 milyar ₺'ye ulaşmış ve yaklaşık altı kat artmıştır. Artışın, girdi maliyetlerindeki yükselişi dengeleme ve üretici gelirlerini koruma hedefiyle ilişkili olduğu; 2023 sonrası dönemde ise enflasyon ve girdi fiyatlarındaki artışla hızlandığı değerlendirilmektedir. Benzer biçimde, gübre desteklemesi ve ilişkili politika araçlarının üretim kararları üzerindeki etkisini değerlendiren çalışmalar, söz konusu desteklerin özellikle girdi kullanımı ve toprak verimliliği kanalları üzerinden üretim performansını etkileyebildiğini; ancak etki düzeyinin uygulama tasarımı ve üretim koşullarına göre değişebildiğini ortaya koymaktadır (Özdemir ve ark., 2022).

Yatırım ödenekleri 2021'de 12,1 milyar ₺ iken 2025'te 166,3 milyar ₺'ye yükselmiş ve yaklaşık 13,7 kat artmıştır. Bu artış, sulama ve kırsal kalkınma yatırımlarının genişlemesiyle ilişkilendirilebilir. Ayrıca 2023 sonrası dönemde yatırım ödeneklerinin toplam içindeki payının artması, kısa vadeli desteklerden üretim kapasitesini güçlendiren uzun vadeli araçlara yönelimi göstermektedir.

Kredi sübvansiyonları 2021'de 8,3 milyar ₺ iken 2024'te 191,8 milyar ₺'ye, 2025'te 204,6 milyar ₺'ye ulaşmış; yaklaşık 25 kat büyümüştür. Bu sıçrama, finansman maliyetleri ve işletme sermayesi ihtiyacındaki artışla açıklanabilir. Kredi sübvansiyonlarının toplam destekler içindeki payının 2021'de %19,5'ten 2025'te %40'a yaklaşması, finansman desteklerinin üretimin sürdürülebilirliğinde giderek merkezîleştiğini göstermektedir.

Genel olarak 2023 sonrasında destek kompozisyonunda belirgin bir dönüşüm izlenmekte; kısa vadeli gelir desteklerinin ağırlığı azalırken yatırım ve finansman kalemleri öne çıkmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin tarım politikasında "gelir transferi" yaklaşımından "üretim kapasitesi artırımı" eksenine yöneldiğine işaret etmektedir.

Tarımsal desteklemelerin bölgeler arası dağılımı

Çizelge 5. Tarımsal desteklemelerin bölgeler arası dağılımı (2024)

S/N	Bölgeler	Fark ödemesi desteği (milyon ₺ kg^{-1})	Mazot, gübre, sertifikalı tohum desteği (milyon ₺ da^{-1})	Toplam destekleme (milyon ₺)
1	Adana, Mersin-TR62	₺2.362	₺1.239	₺3.601
2	Ankara-TR51	₺2.724	₺2.012	₺4.736
3	Antalya, Isparta, Burdur-TR61	₺1.153	₺908	₺2.061
4	Aydın, Denizli, Muğla-TR32	₺2.294	₺1.105	₺3.399
5	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan-TRA2	₺1.562	₺1.240	₺2.802
6	Balıkesir, Çanakkale-TR22	₺2.937	₺1.160	₺4.097
7	Bursa, Eskişehir, Bilecik-TR41	₺2.750	₺1.414	₺4.165
8	Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	₺1.722	₺817	₺2.540
9	Gaziantep, Adıyaman, Kilis-TRC1	₺1.387	₺765	₺2.152
10	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye-TR63	₺2.243	₺1.131	₺3.374
11	Kastamonu, Çankırı, Sinop-TR82	₺1.062	₺733	₺1.795
12	Kayseri, Sivas, Yozgat-TR72	₺5.775	₺3.404	₺9.179
13	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova-TR42	₺844	₺675	₺1.518

Çizelge 5. Tarımsal desteklemelerin bölgeler arası dağılımı (Devam)

14	Konya, Karaman-TR52	₺6.265	₺3.846	₺10.111
15	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir-TR71	₺4.499	₺2.792	₺7.291
16	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli-TRB1	₺776	₺557	₺1.334
17	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak-TR33	₺3.617	₺2.363	₺5.981
18	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt-TRC3	₺2.678	₺1.211	₺3.889
19	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya-TR83	₺3.940	₺2.830	₺6.770
20	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli-TR21	₺5.175	₺2.893	₺8.068
21	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane-TR90	₺3.168	₺890	₺4.059
22	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri-TRB2	₺1.560	₺952	₺2.512
23	Zonguldak, Karabük, Bartın-TR81	₺181	₺147	₺329
24	İstanbul-TR10	₺389	₺191	₺581
25	İzmir-TR31	₺1.997	₺481	₺2.478
26	Şanlıurfa, Diyarbakır-TRC2	₺7.764	₺4.116	₺11.880

Kaynak: Anonim. (2025 d, f)

2024 yılı itibarıyla en yüksek destek ödemeleri TRC2, TR52 ve TR72 bölgelerinde yoğunlaşmakta; bu durum geniş ekim alanları ve kuru tarım ağırlıklı üretim yapısıyla ilişkilendirilmektedir (Doğan ve Gürler, 2018). Buna karşılık tarım alanlarının sınırlı olduğu ve sanayi/hizmetlerin baskınlaştığı TR81 ve TR10'da destek düzeyleri düşüktür. Fark ödemelerinin hububat ve yağlı tohum üretiminin yoğunlaştığı bölgelerde yüksek olması; Marmara ve Ege'de ise katma değeri yüksek ürün desenine bağlı olarak girdi desteklerinin görece daha belirgin olması, destek türlerinin bölgesel üretim yapısına duyarlı olduğunu göstermektedir. Adana–Mersin (TR62) örneğinde desteklerin dengeli bir kompozisyona sahip olmakla birlikte toplam büyüklük açısından üst sıralardan uzak kalması, destekleme sisteminin arazi büyüklüğü ve ürün türüne daha duyarlı, katma değer ve verimlilik kriterlerine ise görece daha az duyarlı olabileceğine işaret etmektedir (Doğan ve Gürler, 2018). Bu bulgular, bölgesel stratejilerin performans ve sürdürülebilirlik ekseninde gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Türkiye'de havza bazlı destekleme politikalarının ürün verimliliğine etkisi

Tarımsal destekleme politikaları, üretim deseninin rasyonel biçimde yönlendirilmesi, kaynak etkinliğinin artırılması ve bölgesel farklılıkların dikkate alınarak verim artışının sağlanması açısından stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye'de 2010 yılında uygulanmaya başlanan Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli (HBÜDM), bu hedefleri gözeten en kapsamlı dönüşümlerden biridir. Model, agro-ekolojik farklılıkları dikkate alarak ürün desenini verimlilik temelli bir yapıya dönüştürmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda çizelge 6'da, HBÜDM öncesi dönem (2000–2010) ile sonrası dönem (2010–2023) arasındaki verim (kg da^{-1}) değişimlerini göstermektedir

.**Çizelge 6.** Türkiye'de seçilmiş ürünlerde HBÜDM öncesi ve sonrası verim değişimleri (2000–2023) (Anonim 2025 c,f)

S/N	Ürünler	2000/2010 Dönemi verim (kg da^{-1})	2010/2023 Dönemi verim (kg da^{-1})	Dönemler arası verim değişim oranı (%)
1	Arpa	232	259	11,6
2	Ayçiçeği (Yağlık)	161	246	52,8
3	Buğday	223	276	23,8
4	Pirinç	403	480	19,1
5	K. Fasülye	150	250	66,7
6	K. Mercimek	117	152	29,9
7	Y. Mercimek	92	113	22,8
8	Mısır (Dane)	579	884	52,7
9	Nohut	100	120	20
10	Patates	2.720	3.349	23,1
11	Soğan Kuru	2.571	3.415	32,8
12	Soya	337	417	23,7
13	Yulaf	217	244	12,4

2000–2010 dönemi, ürün ve bölge farklılıklarının görece dikkate alınmadığı, genel nitelikli destekleme yaklaşımının hâkim olduğu bir süreçtir. 2010 sonrasında uygulamaya konulan Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli (HBÜDM) ise farklı iklim, toprak ve üretim koşullarına sahip 30 tarım havzası temelinde planlanarak, desteklerin mekânsal hedefleme kapasitesini güçlendirmiştir. Bu yapısal geçiş, üretici davranışlarının rasyonelleşmesine ve kaynak tahsisinin daha etkin biçimde yönlendirilmesine katkı sağlamış; incelenen ürünlerde ortalama %30'a yakın bir verim artışıyla sonuçlanmıştır.

2000–2010 ve 2010–2023 dönemlerinin karşılaştırılması, incelenen 13 ürünün tamamında pozitif verim artışları olduğunu göstermektedir (Çizelge 6). Ortalama verim artışı %29,5 düzeyinde olup, artışın özellikle sulama altyapısının güçlendiği ve üretici örgütlenmesinin daha gelişmiş olduğu bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu gelişmeler, girdi sübvansiyonlarının etkinleşmesi ve teknolojik adaptasyonun hızlanmasıyla yakından ilişkilidir.

Tahıl grubunda en yüksek verim artışı mısırda (%52,7) gerçekleşirken, arpa (%11,6) ve yulaf gibi kuru tarım ağırlıklı ürünlerde artış daha sınırlı kalmıştır. Mısırdaki artış, hibrit tohum kullanımının yaygınlaşması, sulama alanlarının genişlemesi ve mazot–gübre desteklerinin etkin uygulanmasıyla açıklanabilir (Akçalı, 2020). Buna karşılık kuru tarım ürünlerinde iklim koşulları ve yağış rejimi verim artışını sınırlandırmıştır (Akın, 2019).

Yağlı tohumlarda ayçiçeği verimi %52,8 artarak modelin en başarılı çıktılarından biri olurken, soya üretiminde %23,7'lik daha ılımlı bir artış gözlenmiştir. Baklagiller grubunda ortalama verim artışı %34,8 olup, kuru fasulyede (%66,7) belirginleşmiş; nohut (%20,0) ve mercimek gibi yarı kurak alan ürünlerinde ise sınırlı kalmıştır. Yumru bitkilerde patates (%23,1) ve soğandaki (%32,8) artışlar, mekanizasyon, depolama altyapısı ve kredi–yatırım destekleriyle ilişkilendirilmektedir. Pirinçteki %19,1'lik artış ise havza temelli sulama yatırımlarının doğrudan bir sonucudur.

Verim artışlarının stratejik ürünlerde yoğunlaşması, HBÜDM'nin hedefleme başarısını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte kuru tarım alanlarında etkinin sınırlı kalması, modelin iklim adaptasyonu, su verimliliği ve dijital izleme altyapılarıyla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Genel olarak HBÜDM, 2010 sonrası dönemde Türkiye tarımında verimlilik temelli yapısal dönüşümün temelini oluşturmuş; ancak bu dönüşümün kalıcılığı, modelin iklim, pazar ve teknoloji dinamikleriyle bütünleştirilmesine bağlıdır.

Tarımsal kamu harcamaları ile desteklenen ürünlerin verimlilik korelasyon ilişkisi

Çizelge 7. Türkiye'de seçilmiş ürünlerde HBÜDM öncesi–sonrası verim değişimleri ile tarımsal kamu harcamaları arasındaki korelasyon ilişkisi

S/N	Ürün adı	Korelasyon katsayısı (r)	p-değeri	Anlamlılık düzeyi	İlişkinin yönü	İlişkinin gücü	Yorum
1	Arpa	0.181	0.398	Anlamsız	Pozitif	Zayıf	Kamu harcamalarının verim üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir.
2	Buğday	0.255	0.229	Anlamsız	Pozitif	Zayıf-Orta	Desteklerin verim üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalmaktadır.
3	Ayçiçeği	0.482	0.017	Anlamlı	Pozitif	Orta-Güçlü	Girdi destekleri ve yatırım teşviklerinin verim artışı üzerinde anlamlı etkisi bulunmaktadır.
4	Pirinç	0.232	0.275	Anlamsız	Pozitif	Zayıf-Orta	Sulama ve altyapı yatırımlarının etkisi sınırlı düzeydedir.
5	Kuru Fasulye	0.508	0.011	Anlamlı	Pozitif	Güçlü	Kamu destekleri üretim verimini anlamlı biçimde artırmaktadır.
6	Kırmızı Mercimek	-0.010	0.962	Anlamsız	Negatif	Çok Zayıf	Kamu harcamaları ile verim arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır.
7	Yeşil Mercimek	0.048	0.824	Anlamsız	Pozitif	Çok Zayıf	İlişki pozitif yönlü olmakla birlikte istatistiksel açıdan anlamlı değildir.
8	Mısır	0.418	0.042	Anlamlı	Pozitif	Orta	Kamu harcamalarının verimlilik üzerindeki etkisi belirgin ve anlamlıdır.
9	Nohut	0.331	0.114	Zayıf anlamlı	Pozitif	Orta	Destekleme politikalarının verim üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde hissedilmektedir.
10	Patates	0.664	0.001	Çok anlamlı	Pozitif	Güçlü	Kamu harcamalarının verimlilik üzerindeki doğrudan etkisi yüksek düzeydedir.
11	Kuru Soğan	0.686	0.000	Çok anlamlı	Pozitif	Güçlü	Kamu destekleri verimi güçlü ve anlamlı biçimde artırmaktadır.
12	Soya	0.320	0.128	Anlamsız	Pozitif	Orta	Sulama ve girdi desteklerinin etkisi sınırlı düzeydedir.
13	Yulaf	0.607	0.002	Çok anlamlı	Pozitif	Güçlü	Kamu harcamaları verim üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahiptir.

Kaynak: Anonim (2025 c, f).

Not: Korelasyon katsayıları, Pearson korelasyon analizine göre hesaplanmıştır. p<0.05 düzeyi istatistiksel anlamlılık sınırı olarak dikkate alınmıştır. Korelasyon analizi nedensellik değil, değişkenler arasındaki doğrusal birlikte değişim eğilimini göstermektedir.

Korelasyon analizi, kamu harcamaları ile verimlilik arasındaki ilişkinin ürünlere göre farklılaştığını göstermiştir. Katsayıların –0,01 ile 0,69 aralığında değişmesi, genel eğilimin pozitif olmakla birlikte ürün bazında heterojen olduğunu ortaya koymaktadır (Çizelge 7). Patates, kuru soğan, yulaf ve kuru fasulyede ilişkinin güçlü olması, bu ürünlerde desteklerin girdi ve altyapı kanallarıyla daha doğrudan etki üretebildiğini düşündürmektedir. Buna karşın arpa ve mercimekte düşük ilişki, kuru tarım koşullarında iklim ve su kısıtlarının kamu harcamalarına kıyasla daha belirleyici olabileceğine işaret etmektedir

SONUÇ

Bu çalışma, 2002–2025 döneminde Türkiye'de tarımsal kamu harcamalarının bütçe içindeki düzeyini, bileşimini, bölgesel dağılımını ve ürün verimliliğiyle ilişkisini bütüncül bir çerçevede incelemiştir. Bulgular, tarımsal kamu harcamalarının uzun süre merkezi bütçe içinde sınırlı bir paya sahip olduğunu, ancak özellikle 2021 sonrasında hem nominal büyüklük hem de bütçe içindeki oran açısından belirgin bir artış sürecine girdiğini göstermektedir. Tarımsal desteklerin bütçe payının 2020 öncesinde yaklaşık %2 düzeyinde seyrederken 2024 yılında %4,6'ya yükselmesi, tarım sektörünün kamu maliyesi açısından yeniden stratejik bir öncelik alanı hâline geldiğine işaret etmektedir.

Harcama bileşimi açısından elde edilen bulgular, tarım politikasında son yıllarda belirgin bir yapısal dönüşüm yaşandığını ortaya koymaktadır. 2021–2025 döneminde tarımsal destek programları, yatırım ödenekleri ve özellikle kredi sübvansiyonları hızla artmış; kısa vadeli gelir transferlerinin ağırlığı azalırken üretim kapasitesini ve finansal sürdürülebilirliği hedefleyen araçlar öne çıkmıştır. Kredi sübvansiyonlarının toplam destekler içindeki payının %40'a yaklaşması, artan finansman maliyetleri ve işletme sermayesi ihtiyacının tarımsal üretim üzerindeki belirleyici rolünü göstermektedir. Bu gelişme, destekleme politikasının yönünün gelir telafisinden üretimin finansmanına doğru kaydığını ortaya koymaktadır.

Bölgesel dağılım analizi, tarımsal desteklerin büyük ölçüde geniş ekim alanlarına ve kuru tarım ağırlıklı üretim yapısına sahip İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Buna karşılık, yüksek katma değerli ve ürün çeşitliliği yüksek olan Akdeniz ve Ege bölgelerinde desteklerin parasal büyüklüğünün görece sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, mevcut destekleme sisteminin arazi büyüklüğü ve ürün desenine duyarlı olduğunu; verimlilik, katma değer ve piyasa entegrasyonu gibi göstergeleri ikincil planda bıraktığını düşündürmektedir. Dolayısıyla bölgesel destekleme stratejilerinin ekonomik performans ve sürdürülebilirlik kriterleri temelinde yeniden dengelenmesi gerekmektedir.

Havza Bazlı Üretim ve Destekleme Modeli (HBÜDM) kapsamında yapılan dönemsel karşılaştırmalar, 2010 sonrası dönemde tüm ürünlerde pozitif verim artışları yaşandığını ve ortalama artışın yaklaşık %30 düzeyine ulaştığını göstermektedir. Özellikle mısır, ayçiçeği ve kuru fasulye gibi ürünlerdeki yüksek artış oranları, havza bazlı planlamanın mekânsal hedefleme açısından etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, arpa, yulaf ve mercimek gibi kuru tarım ağırlıklı ürünlerde verim artışının sınırlı kalması, iklim koşulları ve su kısıtlarının kamu desteklerinin etkisini sınırlandırabildiğini göstermektedir. Bu bulgu, havza bazlı modelin iklim adaptasyonu ve su verimliliği boyutlarıyla güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Ürün bazlı korelasyon analizleri, tarımsal kamu harcamaları ile verimlilik arasındaki ilişkinin ürünlere göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Patates, kuru soğan, yulaf ve kuru fasulye gibi girdi ve altyapı bağımlılığı yüksek ürünlerde güçlü pozitif ilişkiler saptanırken, arpa ve mercimek gibi ürünlerde ilişkinin zayıf veya anlamsız olduğu görülmektedir. Bu durum, kamu harcamalarının verimlilik üzerindeki etkisinin ürünlerin teknik yapısı ve iklim duyarlılığına bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Bu çerçevede çalışmadan türetilen temel politika önerileri; performansa dayalı destekleme yaklaşımının benimsenmesi, bölgesel denge mekanizmalarının sosyo-ekonomik kırılganlıkları dikkate alacak şekilde güçlendirilmesi, kuru tarım alanlarında iklim adaptasyonuna yönelik yatırımların önceliklendirilmesi, kredi sübvansiyonları için etkin bir izleme-değerlendirme sisteminin kurulması ve dijital tarım altyapılarının havza bazlı modele entegre edilmesi şeklinde özetlenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de tarımsal kamu harcamaları son dönemde niceliksel olarak genişlemiş ve bileşim açısından daha yatırım odaklı bir yapıya evrilmiştir. Ancak bu genişlemenin uzun vadede verimlilik, sürdürülebilirlik ve kırsal refah üzerinde kalıcı etkiler yaratabilmesi, destekleme sisteminin daha hedefli, performans temelli ve iklim duyarlı bir yapıya kavuşturulmasına bağlıdır. Bu çalışma, tarımsal kamu harcamalarında politika başarısının yalnızca büyüklüğe değil, kaynakların kullanım biçimi ve hedeflemesine de bağlı olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Abdullâhî, A. (2023). Evaluation of Turkey's agricultural support policies in terms of world trends. Gaziosmanpaşa University Journal of Agricultural Faculty, 40(3), 451–466.

Akçalı, C. T. (2020). Amik Ovası koşullarında cin mısırı (Zea mays everta Sturt.) tarımında uygun sulama

aralıklarının belirlenmesi (Yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Hatay.

Akın, A. İ. (2019). The investigation on nitrogen uptake at different growing stages of winter and summer cultivated barley under dryland Central Anatolia conditions using N-15 isotope technique. Turkish Journal of Nuclear Sciences, 31(1), 1–13.

Anonim. (2025a). Agricultural policy monitoring and evaluation 2024: Türkiye country note and methodology. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2024_74da57ed-en.html (Erişim tarihi: 15.12.2025).

Anonim. (2025b). FAOSTAT: Government expenditure on agriculture. Food and Agriculture Organization of the United Nations. https://www.fao.org/faostat/en/#data/IG (Erişim tarihi: 15.12.2025).

Anonim. (2025c). Verimlilik raporları. Tarım ve Orman Bakanlığı. https://kutuphane.tarimorman.gov.tr/vufind/Record/1202407/Description (Erişim tarihi: 19.12.2025).

Anonim. (2025d). 2024 yılı destekleme birim fiyatları. Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. https://www.tarimorman.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Tar%C4%B1m%20Havzalar%C4%B1/2024Y%C4%B1l%C4%B1%20%20Destekleme%20Birim%20Fiyatlar%C4%B1.pdf (Erişim tarihi: 21.12.2025).

Anonim. (2025e). Tarımsal destekler. Tarım ve Orman Bakanlığı. https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler (Erişim tarihi: 19.12.2025).

Anonim. (2025f). Bitkisel üretim istatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr (Erişim tarihi: 19.12.2025).

Anonim. (2025g). Merkezi yönetim bütçe istatistikleri. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri (Erişim tarihi: 21.12.2025).

Çobanoğlu, F., Tunalıoğlu, R., Yılmaz, H. İ., Bozkıran, S., Nalbantoğlu, A., & Yıldız, H. (2017). Kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programının etkisinin değerlendirilmesi: Bursa ili örneği. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 14(1), 16–27.

Doğan, H. G., & Gürler, A. (2018). Türkiye'de fark ödemesi desteklerinin arz açığı yaşanan seçilmiş bazı tarım ürünlerine etkileri. Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(10), 1455–1462.

Filiz, O. N. (1983). Tarım destekleme politikalarının ekonomiye etkisi: Türkiye örneği. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 338-18-561, ID:8659, Ekim 1983, Ankara

Özdemir, İ., Çobanoğlu, F., Yılmaz, H. İ., Özkan, E., Kadıoğlu, B., Yılmaz, H., Yılmaz, Ş. G., İpekçioğlu, Ş., & Terzi, Y. E. (2022). Türkiye'de üreticilere verilen toprak analizi ve gübre desteklemesinin etki değerlemesi. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 19(2), 313–329.

Tan, S., Tan, S. S., Everest, B., & Hasdemir, M. (2016). Agricultural support policies and public budgeting in Turkey. Journal of Agricultural Faculty of Uludag University, 30, 143–154.